

Andrej Studen (1963–2022)

5. novembra 2022 se je poslovil dr. Andrej Studen, znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino, predavatelj na primorski in ljubljanski univerzi, bralci in sodelavci te revije pa ste ga zagotovo prepoznali tudi kot enega od očetov, rednih piscev in tudi dolgoletnega urednika *Zgodovine za vse*. Tudi v letih, ko ni bil urednik, si dela revije brez njega ne predstavljam, saj je bil vselej tesno vpet v uredniško politiko in delo Zgodovinskega društva Celje.

Andrej Studen je čutil izjemno predanost okolju, v katerem je odrasčal in v katerem revija izhaja. V mestu ob Savinji je preživel mladostna leta, po zaključeni I. gimnaziji pa odšel na študij zgodovine in sociologije kulture na ljubljansko Filozofsko fakulteto. Že njegova magistrska naloga, ki je izšla pod naslovom *Pedenarca, ksel, kelnerca, žnidar: o izvoru in poklicni strukturi Ljubljancev* (1993), še bolj pa predelana doktorska disertacija pod naslovom *Stanovati v Ljubljani* (1995) sta ga izstrelili med najbolj izvirne, prodorne, izstopajoče in navdihujoče avtorje slovenskega zgodovinopisja. Kako najti in izvleči iz virov čim več, jih soočati in umestiti v kontekste prostora in časa ter ob tem še skozi znanstvene metode zelo pripovedno interpretirati izsledke, so bile veščine, ki so ga odlikovale. Znal je pogledati v zgodovino in njene akterje skozi perspektivo, ki je pogosto drugim umanjkala ali pa so jo puščali ob strani, s tem pa so njegove besede in opisi dobili barvite odtenke in bistveno dopolnjevali prepogosto črno-bele podobe včerajšnjega sveta. Studna je ob stvarnem in zelo kritičnem vpogledu v zgodovino krasila tudi domišljija, ki je njegove interpretacije dvigala do mere, da je bralec skozi njegovo sočno pripoved dejansko izrazilo zaznaval in občutil prizorišča in duh dobe, ki ga je opisoval. Bil je tudi mojster, ki je za statistiko in številkami, ki izziva bolj vehementne nastavke in na svoj način fokusirane zaključke, prepoznaval (malega) človeka v vseh posebnostih in njegovi unikatnosti, v njegovih željah, strahovih, občutjih ... Studen je pogosto kot enega od odločilnih premikov v formiranju njegove kariere izpostavljaj vključenost v historični seminar na univerzi v Münstru (1991–1992), a je jasno, da je skozi tri desetletja dodobra izbrusil vpogled in konstruiranje pripovedi preteklosti.

Podobno kot vidijo mnogi revijo *Zgodovino za vse*, so videli tudi Studna kot alternativnega zgodovinarja, nekoga, ki zna odlično začiniti predstavo preteklosti. To so prepoznavali številni novinarji, publicisti, študenti in drugi, ki so reciklirali teme in objave, ki se jih je pionirsko loteval ter jih v najboljši meri vključevali v širše tematske celote. Toda to vrednotenje je po svoje krivično, saj je obenem Studen predvsem nastavljal zrcalo velikim zgodovinskim temam in tudi piscem zgodovine. Še več, Studen je bil eden tistih izstopajočih slovenskih zgodovinarjev, ki je umeščal izvirno slovensko historiografijo v moderni okvir

Jaz bom tisti
evropski mizi
že pokazal

Najprej za
potem za

Z
bi

zahodne historiografije na prelomu tretjega milenija, če jo v njeni raznolikosti sploh lahko tako imenujemo. To, kar smo brali skozi teoretične zapise in prevode obravnav zahodne humanistike in historiografije ter z njimi prepoznavali trende in sloge obravnav konkretnih tem, to se je v mnogih ozirih udeleževalo skozi avtorske zapise Andreja Studna. Slovensko zgodovino je odlično cepil na zahodne koncepte obravnav in jih dopolnjeval v svoji izvirnosti. Tu mislim na širok spekter obravnav humanistične antropologije, zgodovine mentalitet, mikrozgodovine, okoljske zgodovine, zgodovine spolov, zgodovine struktur dolgega trajanja in še in še. Vse njegove obravnave, ki so v ospredje postavljale tako človeka z roba ali človeka v njegovem vsakdanjiku in izzivih, razmišljanju in čustvovanju, njegovo odzivanje na velike dogodke in predvsem odzivanje na procese, vse to smo skozi njegova dela spoznavali in se ob tem učili. Učili smo se tudi načinov, kako brati zgodovinske vire. Zgodovino je znal približati in jo narediti mikavno kot le redko kdo.

Simbolno je Studen dobil enega večjih poklonov s strani slovenskega zgodovinopisja leta 2010, ko je s strani Zveze zgodovinskih društev Slovenije prejel stanovsko nagrado Klio za najboljšo monografijo zadnjih dveh let. Nagrajen je bil za knjigo *Pijane zverine: o moralni in patološki zgodovini alkoholizma na Slovenskem v dobi meščanstva*, ki je leta 2009 izšla pri založbi našega društva v zbirki Zgodovini.ce. V knjigi je Studen na izviren način obravnaval fenomen alkoholizma, ki je z »žganjarsko kugo« v dobi industrializacije dobil spin ter ga soočil z rekonstrukcijo protialkoholnih gibanj ter polje obravnav napeljeval tudi na območje obravnav psihologije narodove zgodovine. Eno od njegovih izstopajočih del je zagotovo leta 2004 izdani *Rabljev zamah: k zgodovini kriminala in kaznovanja na Slovenskem od 16. do začetka 21. stoletja*. To delo se mi zdi vzorčno glede na pristope, ki jih je gojil v svojih znanstvenih objavah, saj se v njem posluži kombiniranega pristopa vpogleda skozi daljši časovni lok ter ga dopolnjuje z mozaiki mikrozgodovinskih študij posameznih primerov. Če ostanem le pri pregledu njegovih monografij, gre izpostaviti tudi leta 2015 izdano delo *Neprilagojeni in nevarni: podoba in status Ciganov v preteklosti*. Spet skozi daljši časovni lok se je Studen lotil obravnave v slovenski družbi (in zgodovini) marginaliziranih Romov. Spomnim se, kako je vselej razlagal, zakaj je vztrajal, da skozi knjigo in v naslovu ohranja skozi preteklost v virih dosledno rabo oznake cigani in to tudi utemeljil. Tudi sicer ga je v življenju nasploh zelo motila izpostavljena politična korektnost v javni rabi in posebej oportunitizem posameznikov. Rad je delil svoje znanje in delal v dvoje in v skupinah. Še posebej z dolgoletnim prijateljem Janezom Cvirnom sta se izvrstno dopolnjevala. Vzorčen primer dopolnjevanja celostne slike se mi zdi njuno delo »*Ko vihar dirjajo hlaponi*«: *k socialni in kulturni zgodovini železnice v 19. stoletju*, v katerem sta polje obravnav železnice kot tehničnega fenomena predstavila v dioptrijo učinkov tega fenomena na družbo in posameznika, doživljanje tega pohoda in tudi na spremembe dojemanja časa in razdalj. S Cvirnom sta spisala tudi šolski učbenik, ki je poskušal izrazito presegati klasično dogodkovno podajanje zgodovine.

Vseskozi je bil Studen zelo aktiven kot urednik in pobudnik znanstvenih srečanj, katerim so sledili številni zborniki, ki so vpeljevali v zgodovinopisje nove in zelo relevantne teme, od zgodovine marketinga, korupcije, nasilja, materialne kulture ... Pogosto je v svojih delih izpostavljал družbeno moralo, zanimalo so ga transformacije, procesi, spremenjene paradigme in vse, kar je bilo ob strani, je rad postavil v ospredje. V zadnjih letih je v njegovem fokusu bila pogosto tudi obravnava prelomov, na primer prehodno leto 1918 ali pa obravnava lakote na Notranjskem v 19. stoletju, kar si je zamislil izdati tudi kot samostojno monografijo. Studnu ni bilo tuje niti ukvarjanje z eno od ključnih izpostavljenih tem slovenskega zgodovinopisja – vprašanjem narodnega formiranja Slovencev, a vselej na njegov izviren način, ki je na rekonstrukciji primerov s terena bodisi zavračal bodisi utrjeval predstave iz teoretično usmerjenih sintez.

Poizvedba po njegovi bibliografiji v spletnem iskalniku Cobiss obsega 461 zadetkov, a kar vidim ga, kako bi ob tem zamahnil, saj je resnično verjel v širjenje znanstvenih izsledkov, ki se ne opira le na štetje enot. Studnu je bila bližje vrednota, da na okolje vpliva s tem, da spodbuja izvirnost in nove vpogleds pri drugih ter jim daje tudi zgled s svojimi objavami. Imel je obe lastnosti, ki so lastni izstopajočim zgodovinarjem, bil je zelo delaven in krasil ga je intelekt, skozi kariero pa je zorel in vedno znova presenečal z izvirnostjo svojih objav. Zagotovo sem še pod vtisom njegovega slovesa, a res ne vem, če sem še pri kom iz moje okolice s takim užitkom spremljal njegovo delo in bil vselej v pričakovanju, kam ga bo peljala nova tema in kako jo bo predstavil. Po njegovem slovesu tako ostaja za nami velika praznina, a naj nam bo v uteho, da je pustil s svojim delom in osebnostjo neizbrisen pečat. Zelo ga bomo pogrešali.

Borut Batagelj